

Íróasztalba zárt emlékezet

Látvány és mnemotechnika Gerőcs Péter *A betegség háza* című regényében

Gerőcs Péter *A betegség háza* című első regénye 2013-ban jelent meg, és bár születtek róla kritikák, mégsem foglalkoztak még vele behatóbban. A két síkon zajló történet külön-külön is izgalmas terepet nyújt a gyűlölet és az örület reprezentációjának elemzésére, ám dolgozatomban elsősorban a beteg elme látványérzékelésére helyezem a hangsúlyt. A regényben két-fajta narrátori hang váltogatja egymást. Az egyik egy embergyűlölő, fölényeskedő újságíró, míg a másik egy örök jelenbe zárt, emlékezőképességtől megfosztott ember. Az előbbi folyamatosan visszaemlékezik a múlt eseményeire, hogy a történések által megvilágítsa jelenlegi helyzetét, míg az utóbbi a pillanatnyi történéseket jegyzi le szigorúan jelen időben, hiszen az emlékezésre képtelen. A két hang ugyanattól a férfitől származik, Schwarz Barnabástól. A regény – Gerőcs *Tárgyak* című novelláskötetéből már ismert fogással – egy talált tárgy, az elbeszélő kézírataiból lett összeválogatva, amiben az örület felé haladó mizantróp feljegyzései keverednek a mindent rögzíteni óhajtó beteg elme naplójával.

„Le kell írni mindent. Mindent leírok, hogy megtörténjen. Amit nem írok le, az nem történik meg. Megtörténés. Meg kell történetetni a dolgokat, hogy legyen történetük. Hogy érzékeljük őket” (GERŐCS 2013; 66). A kritikusok által is leggyakrabban idézett szöveghely (PÁJI, 2014; POGRÁNYI 2013) rámutat arra a problémára, ami a narrátort a leginkább foglalkoztatja: csak úgy tehet megtörtéنتté valamit, ha azt lejegyzí. Ezzel a módszerrel teremti meg maga körül a világot. A még emlékező Barnabás, mint azt a regény végén megtudjuk, azért kezd bele életének írásban való rögzítésébe, hogy olyan képet mutasson fel magáról, amilyennek ő látta saját magát. Nyíltan vall az embergyűlöletről („Nem tudok az emberekkel beszélni. Szépen, lassan, akkurátusan megutáltam minden egyes embert.”), Lohászhoz való viszonyáról (Lohász Péter a munkahelyi példaképe, akit írásban megtámadtak, és lerombolták tekintélyét, ő pedig

nem hagyva annyiban a dolgot, a védelmére kel), valamint arról a végzetes estéről, ami miatt elveszítette emlékezetét. Barnabás a bordélyban valószínűleg gyilkosságot követ el, amiről két feljegyzést is készít. Az egyik feljegyzés szerint érdektelen dolgok történtek, kár lenne őket részletezni, csak egy kaland volt egy prostituálttal. Később viszont részletes valómást olvashatunk arról, hogyan ölte meg a fiatal lányt. Felmerülhet a kérdés, hogy melyik történet lehet a valós. Az írásra, mint az események megtörténtté nyilvánítására való utalás újra felbukkan a narrátor gondolataiban. „Csakugyan, elnézve a vallomást, vagy részleges önéletírást, vagy mi a szösz, még azt sem tudom biztosan mondani, hogy »így volt, és megírtam«, legfeljebb azt, hogy »így volt, mert megírtam«” (GERŐCS 2013; 220). Nagy valószínűséggel azonban tényleg elkövette a gyilkosságot, és a lelkiismeretétől szabadulni nem tudó férfi megpróbál mesterségesen megszabadulni az emlékektől. „Egyáltalán nem a rendőrséggel van a baj, mint már mondtam. A tudatommal. Vajon mások, akik már ölték, hogyan intézik el magukban?” (GERŐCS 2013; 223.)

Az emlékeivel küszködő Barnabás „megszámozott, részenként összekapcsolott” írása a benzodiazepin gyógyszer bevitelével és a szén-monoxid belélegzésével ér véget. „Mielőtt becsukom a szemem, leteszem a tollat, és megkezdek egy új lapot” (GERŐCS 2013; 241). Ha lineárisan szeretnénk olvasni Barnabás történetét, akkor voltaképpen itt kellene elkezdenünk azokat a szöveghelyeket olvasni, ahol már az amnéziával küzdő narrátor feljegyzései sorakoznak. Valójából új lapot kezd, hiszen minden nap egy teljesen új, emlékek nélküli élet a számára. Az elbeszélő rövid távú memóriája sérül, így mindent újból fel kell, hogy ismerjen, meg kell, hogy tanuljon. Erre a legjobb eszköz, ha mindent feljegyez, ami csak történik vele, amit maga körül lát, érzékel. Az emlékei nélkül az őt körülvevő dolgok csak a látvány részei, többletjelentést csak a feljegyzéseiből adhat nekik. Amint reggel felébred, kezébe veszi vaskos könyvét, és jegyzetelni kezd. Először mindig a saját szobáját kell, hogy megismerje. A látás, a látvány a megismerés eszközévé válik. Ténymegállapító tőmondatokban, ám részletekbe menően írja le élőhelyét. „Egy íróasztalnál ülök. Fekete talpas íróasztali lámpa van előttem. Nincs benne izzó. Elöttem testes, vékonylapú, üres könyv. Ebbe írok. A szabad lapok legyezőszerűen nyiladoznak a tenyerem mellett. Ha szükséges, akár magammal is vihetem” (GERŐCS 2013; 37). És magával is viszi mindenhova. Feljegyzéseket készít a ház többi helyiségéről is. Minél többet ír le, annál nagyobb az esély rá, hogy visszaolvasva emlékezni fog rá. A térelmény meghatározó szerepet tölt be a férfi életében, hiszen ha magára a helyszínre nem is tud visszaemlékezni, az otthonosság érzete számára összekapcsolódik az őt körülvevő tárgyakkal.

Barnabás emlékezet híján nem tudja felidézni, hogy milyen családból származik, hol, milyen környezetben lakik. Ezért a berendezés, a ház és környéke nagyban segít neki a tájékozódásban. Ahogy Assmann is megjegyzi, „[a] tér kelléke az Én-t övező, hozzá tartozó dologi világ is, saját »fizikai környezete« (*entourage matériel*), mely az emberhez támaszként és önmaga hordozójaként tartozik. Ez a dologi világ is – eszközök, berendezések, helyiségek, ezek sajátos elrendezése, amelyek mind a »folytonosság és az állandóság képzetét keltik« – társadalmilag meghatározottak: értékük, áruk és státuszszimbólum voltak társadalmi tény” (ASSMANN, 2013; 39). Így a töredékesen bemutatott ház többet árul el Barnabás családi hátteréről, mint ahogy az első ránézésre tűnik. Az olyan szöveghelyek, mint a „[t]ágas szoba. Olyan tágas, mint egy terem. Egy bálterem. Beethoven egyik zongoraszonátája szól” (GERŐCS 2013; 52), „[e]gy szoba közepén ülök, nagy, fekete kanapén. Elöttem kicsi faasztal. A lakás lelakott, elhanyagolt. Pedig lehetne fényűző is” (GERŐCS 2013; 43) arra engednek következtetni, hogy egy arisztokrata családi házban lakik az elbeszélő. A visszatérő tárgyak, mint a nehéz vasóra, az ovális tükör, a zöld váza, a csillár és az asztalfiókban talált tárgyak (pipa dohánnyal) megerősítik ezt az elképzelést. A házban mindig komolyzene szól, leginkább Beethoven. Ennek ellenére, amikor Barnabás a gyilkosság előtt a szőke prostituálttal beszélget, akkor azt mondja, hogy kispolgári családból származik. Édesapjáról úgy nyilatkozik, mint aki örök életében szégyellte magát, és „egyáltalán nem élt azzal a szociokultúrával, amit végül is megteremtett magának” (GERŐCS 2013; 179).

Saját szobáját minden alkalommal kicsi padlásszobának írja le, ahol az ágy-íróasztal-szekrény hármasa alkotja az otthonos környezetet. Egyedül ebben a helyiségben érzi magát biztonságban, egyedül itt tudja elképzelni azt, hogy ő otthon van. Szinte humorosan, mégis megrázóan hat az a rész, amikor saját magát akarja meglopni. „Elöttem méregzöld váza. Megrázom: csörög. Kiborítom. Papír- és aprópénz van benne. Szeretném ellopni, de képtelen vagyok, mert nagyon valószínű, hogy az enyém. Az ember a saját íróasztaláról nem tud lopni” (GERŐCS 2013; 46). A feljegyzések során többször olvashatjuk szinte ugyanazokat a bejegyzéseket pár bekezdéssel lejjebb is. Miután átnézi az asztalfiókokat, újra visszatér, és előlről veszi szemügyre őket. A berendezések állandó helye biztonságérzetet nyújt a számára, ha beleolvassza a jegyzeteibe, akkor látja, hogy a világa nem borult fel. Ám amint kiteszi a lábát a szobájából, minden megváltozni látszik. Nem találja a mosdót, nem tudja használni a kávégépet, nem találja a kulcsokat, és nem tudja elhagyni a házat. Sőt néha a saját szobáját sem. „Az ajtó egy szekrényvel van eltorlaszolva. Talán saját magamat szobafogságoltam. Biztos jó okom volt rá. A másik ajtó zárva” (GERŐCS

2013; 100). A ház elhagyása, a szobája ajtaja elé tolt ódon szekrény párhuzamba állítható tudatának állapotával. A szoba, mint a narrátor saját elméje is, zárt. Itt biztonságban van, míg a szobán, főleg a házon kívül előreláthatatlan hatásoknak van kitéve. A szoba az örök jelenidejűség, ahol nagyon kevés dolog válthatja ki a régi időkre való emlékezést. Barnabás leírásaiban többször megjelennek a nyílászárók (mint már említettük: a bezárt ajtó, az ablak, amin folyton kopog az eső), amik erősítik ezt a megosztottságot. Faragó Kornélia *Térrányok, távolságok* című kötetében rámutat arra, hogy az ajtó és az ablak határjelölő funkcióval bírnak, egyszerre választják el és egyesítik a kinti és benti tereket. Hódosy Annamáriát idézi, miszerint az ajtó és az ablak „átjárást, illetve átlátást enged egyik szférából a másikba, s így kiválóan alkalmas arra, hogy az emberi megismerés és egzisztencia lehetőségeinek szimbóluma legyen” (FARAGÓ 2001; 119). A ház így kettős értelmet nyer a címben is. Egyszerre utal arra az épületre, amibe a beteg be van zárva, valamint a narrátor elméjére. A házon kívül vár rá a megismerés, az emlékek felidézésének legfőbb tere.

Harald Weinrich szerint a „mnemotechnika alapelve az, hogy minden emlékezettartalmat egy-egy »képnek« fogunk fel” (WEINRICH 2002; 52), és ezeket az emlékképeket be kell illeszteni egy előre kiválasztott emléktáj meghatározott helyére. Barnabás az emlékezetvesztése után ugyanígy, egy-egy látvány hatására eleveníti fel a régi emlékeit. A narrátor egyre több dologra emlékezik vissza. A lángos látványától, íztől eszébe jut egy gyermekkori nyaralás a bátyjával és egy Réka nevű lánnyal. A jelen eseményeinek rögzítésétől azonban eltérőek a leírások. Már nem a látvány, a memorizálás a lényeg, hanem a testi és lelki érzések visszaidézését jegyzi le. Az emlékek ugyanúgy lejegyzésre kerülnek, mint az addig körülötte történő események, viszont sokkal részletezőbben, hosszabb mondatokban megfogalmazva, de a többi jegyzet közé integrálva. Amikor a Margit hídról letekint a Germanus Gyula parkra, majd lesétál a Bem rakpartra, akkor az árnyékból a napra sétál. „Itt állok a Bem rakparton, a nap és az árnyék határán” (GERŐCS 2013; 241). Az árnyékból a fényre jutni kifejezés az emlékekhez való hozzájutást, a múlt derengését prezentálja. Ezek a visszaemlékezések főleg a regény második részében jelennek meg, amikor Barnabás története a végéhez közeledik.

A már beteg Barnabás saját ábrázatát sem tudná leírni, ezért is viszonyul érdekesen a tükrökhöz és az olyan tárgyakhoz, amelyekről az arcképe visszatükröződik. Az ovális tükörbe való bepillantáskor úgy ír magáról, mintha portrét kellene készítenie saját arcáról. Önmagát is a látványon keresztül ismerheti meg, ahogyan a környezetét is. „Egyenes, barna hajam van. Szürkés szemem. Frissen borotvált áll. Egyenes orr. Elálló fülek. Így

szemből nem tudom eldönteni, hogy ez egy idélen arcforma, vagy komoly és kihívó; hogy szép vagyok vagy csúnya. Harminc éves lehetek. Semmi különös nincs a tekintetemben. Esetleg egy szemernyi bizonytalanság. Gyermeteg ellenszegülés? Most, hogy újra megnézem, már csak kutakodás van benne, kötelességtudat” (GERŐCS 2013; 37). Egy borotválkozás alkalmával hústortának képzelet magát a hab miatt. Semmi emberit nem lát magán, nem tudja felismerni sem emberségét, sem egyéniségét. Nincs tisztában önmagával, csak kétfajta érzéssel: a boldogsággal és a jókedvvel. Főleg a regény első felében jegyzi fel gyakran a narrátor, hogy éppen boldog. Később, főleg a házat elhagyva, a derű ilyen dokumentálása egyre inkább elmarad, megszűnik. Hogy a boldogságát mi váltja ki a köhögésen kívül, arra nem kapunk választ, ahogy arra sem, hogy ez a testi folyamat miért tölti el meglelégedéssel. Mivel a regényben csak olyan cselekményeket látunk, melyeket a narrátor feljegyez a füzetébe, ezért pár nyomasztó részletre nem találhatunk explicit magyarázatot. „A konyhapulton egy jókora kés hever. Csillog az éle. Abban bízom, hogy nem néz rám. Én sem nézek rá, nehogy felhergeljem, mert akkor belevág a húsomba” (GERŐCS 2013; 43–44). Oldalakkal később Barnabásnak be van kötve a keze, meg is jegyzi, hogy megvágta magát. A leíratlan balesetből arra is következtethetünk, hogy nem hiába van bezárva a lakásba, önmagára és másokra is veszélyt jelenthet. Nem csak az eltűnésétől félhet a bátyja, hanem az olyan, valóban örült cselekvésektől is, amelyek lejegyzésére már nem kerülhet sor.

Barnabás mizantróp feljegyzései között található egy hosszabb rész, ami végig homályban marad. Vidékre utazik, a balatoni nyaralójukba, hogy nyugodtan írhasson, dolgozhasson. Ám meglátogatja a mindvégig név nélkül emlegetett barátja, és egy átborozott éjszaka után belekerül egy idélen, delíriumos, álomszerű világba. A barátja elhiteti vele, hogy karantén alá kell vonniuk a házat, járvány és háború tört ki a környéken, őt pedig lázas betegként kezelik. A helyiség leírása hasonlít arra a szobára, amiben a tébolyodott Barnabás él, szinte előrevetül az az emlékvészített állapot, amibe később belekerül. Ugyanígy, amikor az elmezavarodott elbeszélő arról ír, hogy másnap sokat fog dolgozni, visszautal erre az időszakra, amit a nyaralóban munkával töltött volna. Visszatérő motívummá válnak a nyaralóban tapasztalt lázas képzelgések. A folyamatosan hulló eső kopogása az ablakon, aminek hangját a narrátor a későbbiekben hallani véli, vagy az ágyúörgéshez hasonlított vihar hangjai. Az örületre való hajlam, az emlékezet csalfa játéka megjelenik a magukat háborúba képzelő Barnabásnál, amikor ráeszmél arra, hogy a barátjával megélt dolgok a balatoni házban mindössze jelenések, nem pedig a valóság. „A tájékozódásomat tökéletesen elveszítettem, ám a fizikai koordinátatlanság kihatott az időbeli-

re is. Pár másodpercnyi eseményre tudtam csak visszaemlékezni, vagy talán pontosabb, hogy nem voltam tisztában vele, mit tárol az emlékezetem. Az, ahogy a dolgokat érzékelttem, kezdett egyre inkább egy vízszintes vonalhoz hasonlítani, amely egyszerűen körbeszalad körülöttem, és nem csinál semmi egyebet” (GERŐCS 2013; 81). Pethő Anita kritikájával egyetértve (PETHŐ 2014) azt kell mondjam, a regény színvonalán sokat ront *A közreadó kommentárja* zárófejezet. A talált kézirat közreadása nem hordoz magában semmilyen újdonságot, a regény megértéséhez nem tesz hozzá, inkább elvesz belőle. Barnabás jegyzetelésének baljós megszakadása lehetett volna a csúcspont, így viszont az olvasónak nincs lehetősége elgondolkozni, következtetéseket levonni. Lohász kommentárja nem váltja ki a kellő katarzist, megdöbbenést, nem befolyásolja végzetesen Barnabás történetét, bármennyire is úgy tűnik, hogy Lohász életben maradása megakadályozhatta volna a tragédiát. Barnabáson korábban is jelentkeztek az örület előjelei, csak idő kérdése volt, hogy mikor következik be a szerencsétlenség. Geröcs Péter első regényén még érződnek a nagy elődök – Méyszöly Miklós, Márton László vagy Nadas Péter – hatása ám ezúttal témájában és kidolgozottságában az ezektől való eltérés jeleit mutatja. Jó érzékel alkotja meg a szereplők jellemvonásait, minden részlettel egyre többet tudunk meg az elbeszélő két világról. Pontosan építi egymásra a fejezeteket, így töretlen ritmusa szorosan egyben tartja a történéseket, ami a legnagyobb erőssége a regénynek.

Kiadás

GERŐCS Péter (2013): *A betegség háza. Egy mizantróp feljegyzései*. Kalligram, Budapest–Pozsony

Irodalom

- ASSMANN, Jan (2013): *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest
- FARAGÓ Kornélia (2001): *Térirányok, távolságok. Térdinamizmus a regényben*. Forum Könyvkiadó, Újvidék
- PÁJI Gréta (2014): A folytonosság hiánya. In *ÚjNautilus* (<http://ujnautilus.info/a-folytonossag-hiany-a> letöltés ideje: 2015. 12. 3.)
- PETHŐ Anita (2014): Rendezett káosz. In *Irodalmi Jelen Online* (<http://www.irodalmijelen.hu/2014-jan-5-1918/redezett-kaosz> A letöltés ideje: 2015. 12. 3.)
- POGRÁNYI Péter (2013): Geröcs Péter: A betegség háza. In *Magyar Narancs* (<http://magyarnarancs.hu/konyv/gerocs-peter-a-betegseg-haza-86827> A letöltés ideje: 2015. 12. 3.)
- WEINRICH, Harald (2002): *Léthé. A felejtés művészete és kritikája*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest